

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата юридичних наук, доцента
Дзери Ірини Олександрівни
на дисертацію *Фісуна Владислава Володимировича* на тему
*«Окремі цивільно-правові способи захисту права власності під час
збройної агресії Російської Федерації проти України»*,
представлену до захисту у спеціалізовану вчену раду Державного
податкового університету на здобуття ступеня доктора філософії
в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Захист цивільних прав та інтересів є одним з найважливіших завдань цивільного законодавства. Так, у статті 15 Цивільного кодексу України закріплено право кожної особи на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання. Положення цієї статті базуються на нормах Конституції України, які закріплюють обов'язок держави забезпечувати: захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання (ст. 13), споживачів (ст. 42), захист прав і свобод людини і громадянина судом, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, відповідними міжнародними судовими установами чи міжнародними організаціями (ст. 55). Однак, початок повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну поставив країну перед викликами, пов'язаними з необхідністю забезпечення здійснення захисту права власності в умовах воєнного стану. Відтак як з теоретичної, так і практичної точки зору дослідження дисертантом способів захисту в мирний час в Україні, а також в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України є вкрай важливим.

У сучасній цивілістиці було здійснено низку дисертаційних досліджень, що стосуються захисту цивільних прав та права власності зокрема. Так, слід відзначити дисертації Кота О. О. «Проблеми здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав» (2017), О.Б. Гнатів «Захист права власності в цивільному праві (2015)», Підлубної Т. М. «Право на захист цивільних прав та інтересів» (2009), Погрібної О.В. Захист права приватної власності на житло (2024), З. І. Книш «Цивільно-правова охорона права власності внутрішньо переміщених осіб»

(2020 рік). Однак більшість з них було присвячено загальним положенням захисту суб'єктивних цивільних прав (права власності) або окремим способам захисту права власності. Також, слід враховувати, що відбувається оновлення цивільного законодавства у сфері врегулювання окремих способів захисту.

Питання захисту цивільних були також предметом досліджень інших сучасних науковців (Т. В. Боднар, М. К. Галянтича, А. Б. Гриняка, О. В. Дзери, С. М. Іванової, І. С. Канзафарової, В. М. Коссака, О. О. Кота, Н. С. Кузнєцової, І. М. Кучеренко, В. В. Луця, Р. А. Майданика, В. Д. Примака, Ю. Д. Притики, Я. В. П'янової, Я. М. Романюка, З. В. Ромовської, І. В. Спасибо-Фатєєвої, Р. О. Стефанчука, М. О. Стефанчука, Є. О. Харитонова та ін.). Водночас більшість з них було присвячено або загальним положенням захисту цивільних прав або стосувалися окремих способів захисту або не були пов'язані з дослідженням особливостей захисту права власності в умовах збройної агресії РФ. Відтак дослідження способів захисту права власності в умовах збройної агресії РФ в Україні є вкрай актуальним та потребує детального дослідження з метою з'ясування особливостей застосування окремих способів захисту права власності, підстав для їх застосування.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків, рекомендацій. Дисертаційне дослідження Фісуна В. М. містить наукові положення, які мають науково-теоретичне значення і практичну спрямованість.

Теоретичне та практичне значення дисертації полягає у тому, що розглянуті в ній положення та запропоновані пропозиції можуть використовуватись для подальшої наукової розробки та прикладного дослідження способів захисту права власності. Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані в законотворчій діяльності при розробці нормативно-правових актів в т.ч. для рекодифікації цивільного законодавства та в практичній діяльності адвокатів та суддів, а також у навчальному процесі при викладенні дисципліни «Цивільне право».

Дисертантом належно сформульовані мета і наукові завдання дослідження, їх формулювання та послідовність дозволили розкрити основний зміст

представленої теми. Об'єкт і предмет дисертаційного дослідження визначені у відповідності з вимогами Міністерства освіти і науки України. Методологічна основа дослідження дозволяє стверджувати, що охоплені матеріали в повній мірі сприяли дисертанту у вирішенні наукових задач та досягненні поставленої мети.

Варто відзначити вдало продуману і виважену в цілому структурну побудову дисертації, яка складається з вступу, трьох розділів, розділених на сім підрозділів. За такого підходу автор забезпечив логічний і послідовний розгляд досліджуваної проблеми.

Обґрунтованість і новизна наукових положень, викладених в дисертаційному дослідженні, полягає в тому, що автор на достатньому теоретичному рівні: обґрунтував поділ еволюції правового регулювання інституту захисту права власності відповідно до історичної послідовності можна змістовно на 7 етапів ; запропонував співвідношення термінів «бойові дії», «територія активних бойових дій», та запропонував підхід до їх застосування поряд із термінами «територія активних бойових дій» та «тимчасово окупована територія»; зробив висновок про те, що можливість здійснення цивільно-правового захисту під час збройної агресії залежить від правопорядку, що застосовується до тієї чи іншої території; удосконалив теоретичне та нормативне розмежування термінів «відшкодування» та «компенсація»; уточнив доктринальне розуміння термінів «форма захисту», «спосіб захисту», «засіб захисту»; здійснив розмежування доктрин «alter ego» та «piercing the corporate veil».

Також належним рівнем обґрунтованості відзначаються і інші положення дисертаційного дослідження, які зроблені дисертантом в окремих розділах роботи. Так, у першому розділі дисертант проаналізував історичні етапи розвитку правового регулювання інституту права власності в Україні. Дисертант зазначив, що ще Руська Правда встановлювала як можливість захисту свого майна шляхом віндикації, так і через стягнення штрафів з третіх осіб у зв'язку з неправомірним користуванням майном власника такими особами. Проаналізовано також

дисертантом особливості подальшого розвитку інституту захисту права власності в наступні періоди його розвитку.

Велике теоретичне та практичне значення має дослідження, проведене в 3 підрозділі 1 розділу, присвячене особливостям інституту захисту права власності в період збройної агресії за законодавством зарубіжних країн. Так, аналізуючи механізм захисту права власності осіб, права яких були порушені в результаті воєнних дій в Боснії та Герцеговині, дисертантом визначається значення Генерального рамкового договору щодо миру у Боснії і Герцеговині у сфері відновлення права власності на житло. Проаналізовано дисертантом також інші нормативні акти, прийняті в зазначеному регіоні, в т.ч. Регламенти Тимчасової Місії Організації Об'єднаних Націй у Косово з визначенням рівня їх ефективності у відновленні права власності. Окрему увагу в цьому підрозділі також зосереджено на дослідженні досвіду Іраку у сфері захисту права власності, виявлення ролі створеної в Іраку Комісії з вирішення спорів щодо об'єктів нерухомого майна.

В результаті дослідження досвіду зарубіжних країн у сфері захисту права власності під час збройних конфліктів, дисертант доходить до висновку про те, що усталені міжнародні правозахисні механізми, як юридично, так і фактично, не можуть бути ефективно застосовані для захисту прав (у тому числі, права власності) осіб, що постраждали від збройної агресії Російської Федерації (с. 59). У зв'язку з цим дисертантом було проаналізовано принципи відновлення (захисту) права власності під час та після збройних конфліктів на всесвітньому та європейському рівнях, закріплені в Принципах Пінейро (2005 р.) та Резолюції № 1708 (2010 р.), які не були досліджені на достатньому рівні в Україні та відзначає їх важливу роль у механізмі відновлення права власності в Україні. Не залишив поза увагою дисертант і розроблений в Україні спеціальний механізм відновлення права власності, так званий Реєстр збитків. В результаті такого дослідження дисертант доходить висновку про те, що Реєстр збитків є лише системою обліку заяв та не є інституцією, що вирішуватиме справи по суті (с.73). Слід підтримати висновок дисертанта, що найбільш ймовірним міжнародним

механізмом захисту права власності порушеного внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, може стати створення спеціальної міжнародної комісії за аналогом до комісій у інших країнах, діяльність якої буде базуватися на принципах, сформованих у міжнародному праві (с. 74).

У 2 розділі дисертації проаналізовано загальні засади захисту права власності в Україні в мирний час та в умовах збройної агресії РФ. Встановлено в дисертації і співвідношення між способом і засобом захисту, проаналізовано існуючі в юридичній науці підходи до класифікації форм захисту.

Так, дисертантом проаналізовані різні підходи до співвідношення понять «спосіб захисту» та «засіб захисту». Слід підтримати сформульоване дисертантом авторське визначення поняття «засіб захисту» (с. 87).

Окрему увагу в роботі зосереджено на дослідженні підстав для застосування превентивного захисту за законодавством України та деяких зарубіжних країн та його співвідношення з негативним позовом. Належним ступенем обґрунтованості характеризується висновок дисертанта про можливість запровадження інституту судової неустойки (астренту) для можливості забезпечення виконання деяких вимог прогнібаторного характеру (с. 96). Слід підтримати також пропозиції дисертанта щодо доцільності внесення змін у статті 15, 16 ЦК в частині розширення підстав для захисту суб'єктивних цивільних прав та невичерпності способів захисту права власності (с. 98). Належним ступенем обґрунтованості також відзначаються пропозиції дисертанта щодо оновлення змісту ст. 396 та введення ст. 396-1 щодо права власника на відшкодування шкоди у разі порушення права власності (с. 103).

Окрему увагу в підрозділі 2.2 дисертації було присвячено дослідженню особливостей правового регулювання захисту суб'єктивних цивільних прав загалом, та права власності зокрема, після 2014 року, а також проаналізовано види правопорядку, які були запроваджені в Україні з цього часу. Дисертантом з'ясовано наявні перешкоди для захисту права власності осіб, майно яких знаходиться на окупованих територіях, в т.ч. обмежений захист таких прав за чинним законодавством про компенсацію вартості знищеного та пошкодженого

майна. Відзначаються дисертантом також наявні у законодавстві розбіжності у термінології, пов'язаній з бойовими діями, тимчасово окупованими територіями та ін.

У 3 розділі дисертантом було проаналізовано окремі цивільно-правові способи захисту права власності, що можуть бути застосовані під час збройної агресії Російської Федерації проти України. Так, дисертантом було проаналізовано такі основні способи захисту права власності як відшкодування майнової та немайнової шкоди. В результаті дослідження різних підходів у законодавстві та науковій літературі до співвідношення понять «компенсація» та «відшкодування» шкоди дисертант доходить до обґрунтованого висновку, що основним критерієм для їх відмежування слід визнати не вид завданої шкоди, а суб'єкта, який буде здійснювати таке відшкодування (компенсацію) (с. 140-141). Проаналізовано в роботі підстави для обмеження судового імунітету іноземної держави («деліктний виняток») та судову практику ВС в частині відшкодування шкоди, завданої громадянам України збройною агресією РФ. Не оминув увагою дисертант і доктрину «alter ego», яка є підґрунтям для стягнення заборгованості держави з юридичної особи, яка зареєстрована за законодавством такої держави та її співвідношення з доктриною «piercing the corporate veil». На підставі такого дослідження дисертант сформулював основні критерії, що мають враховуватися судами для можливості застосування доктрини «alter ego» в національній судовій практиці (с. 157) та запропонував доповнити ЦК України ст. 1177-1. «Відшкодування (компенсація) шкоди, завданої внаслідок збройної агресії проти України іншою державою», поклавши в її основу доктрину «alter ego». Зазначена пропозиція заслуговує на підтримку та може бути одним з кроків, спрямованих на притягнення РФ до відповідальності за шкоду, завдану внаслідок її збройної агресії. Особливу увагу дисертант приділив дослідженню проблем, пов'язаних з примусовим виконанням рішень прийнятих щодо відшкодування шкоди з Російської Федерації, а також рекомендацій органів судової влади щодо способів їх вирішення.

Слід відзначити детальне і ґрунтовне дослідження автором значної кількості наукових та практичних джерел, а також судової практики, присвячених проблемам захисту права власності як в мирний період, так і в період збройних конфліктів.

Водночас дисертаційне дослідження Фісуна В. В. містить певні дискусійні положення, а також положення, які вимагають додаткової аргументації, які полягають у наступному.

1. На с. 86-87 дисертантом наводиться авторське визначення терміну «спосіб захисту» під яким він пропонує розглядати «передбачений законодавством та/або договором захід або сукупність заходів, що відповідають принципу верховенства права та які можуть бути здійсненими суб'єктом, права та/або інтереси якого порушені, невизнані, оспорювані, та/або можуть бути порушеними, невизнаними, оспорюваними задля захисту або недопущення їх порушення, невизнання або оспорювання самостійно таким суб'єктом або іншими особами». Загалом таке визначення заслуговує на увагу, водночас можна визначити певні його недоліки. Так, згідно чинної редакції ст. 16 ЦК України, спосіб захисту може бути також визначений судом. По-друге, способи захисту можуть бути застосовані не лише самою особою, права якої порушені (невизнані чи оспорювані), але й іншою зацікавленою особою у випадках, передбачених законом. По-третє, зазначення в кінці такого визначення «самостійно або іншими особами» може бути розтлумачено по-різному: як застосування способів захисту такими особами або як здійснення такого захисту цими особами (тобто як юрисдикційний чи неюрисдикційний захист). Саме визначення дуже переобтяжене термінами, пов'язаними з наявністю чи загрозою порушення/оспорювання/невизнання і є складним для тлумачення його змісту. Тому дисертант може удосконалити таке визначення в подальших дослідженнях.

2. На с. 83 дисертації пропонується доповнення ЦК України статтею 19-1 «Захист цивільних прав та охоронюваних законом інтересів осіб іншими особами, які не є компетентними органами». Загалом така пропозиція є слушною, однак, на нашу думку пропонована редакція має кілька недоліків. По-перше, дисертантом не уточняється хто саме є такими особами, що не є

компетентними органами, що може тлумачитись по-різному. Якщо ж автор пропонує відносити до кола таких осіб медіаторів, то у такому разі не всі види медіації можуть бути віднесені до цього виду. По-друге, з запропонованої дисертантом редакції ст. 19-1 не вбачається ні особливих способів чи засобів захисту, натомість визначені лише загальні засади захисту суб'єктивних цивільних прав такими особами, які є фактично тотожними загальним засадам захисту суб'єктивних цивільних прав судом та іншими державними органами. Відтак запропонована дисертантом редакція статті фактично не встановлює якихось особливостей такого захисту і потребує доопрацювання.

3. Бажано було звернути більше уваги на дослідження такого способу захисту права власності як компенсація шкоди, завданої знищенням чи пошкодженням нерухомого майна. Загалом дисертант проаналізував основні підстави та порядок такого відшкодування. Водночас, зважаючи на те, що такий спосіб захисту є наразі є досить поширеним, зважаючи на постійні руйнування житла внаслідок бойових дій РФ, було б доцільно проаналізувати особливості цього способу захисту як в позасудовому, так і в судовому порядку та визначити основні проблеми у застосуванні цього способу захисту.

4. Зважаючи на оновлення цивільного законодавства у сфері застосування таких способів захисту як віндикація та негативний позов, можна було більше уваги зосередити на дослідженні цих способів захисту з метою визначення сучасного стану правового регулювання та практики їх застосування у сфері захисту прав добросовісних набувачів.

Однак висловлені вище зауваження стосуються дискусійних питань або положень, які не є принциповими і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації. За своїм змістом робота є чітко структурована і свідчить про логічність та послідовність викладення позиції автора у процесі дослідження. Зміст роботи відповідає обраній темі. Дисертаційне дослідження містить нові наукові розробки у галузі цивільного права, практичні рекомендації та пропозиції щодо внесення змін до чинного законодавства в частині захисту права власності.

Дисертація Фісуна В. В. є завершеною самостійною кваліфікаційною науковою працею, яка має важливе теоретичне і практичне значення для науки цивільного права. Дисертантом отримані нові науково обґрунтовані результати у сфері захисту права власності. Опубліковані роботи дисертанта відображають основні положення дисертації. Дисертантом виконано вимоги щодо оприлюднення результатів дисертаційного дослідження. В дисертаційному дослідженні та наукових публікаціях дисертанта не було допущено порушень академічної доброчесності.

Дисертаційне дослідження *Фісуна Владислава Володимировича* на тему *«Окремі цивільно-правові способи захист права власності під час збройної агресії Російської Федерації проти України»* відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам, встановленим п. 6-9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор – Фісун Владислав Володимирович – заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

Доцент кафедри приватного права
Національного університету
«Києво-Могилянська Академія»
кандидат юридичних наук, доцент

Ірина Дзера

«30» квітня 2026 р.